

NOSLĒGUMA ATSKAITES
KOPSAVILKUMS

par 2006. gada 5. jūlijā noslēgtā līguma Nr. 050706/S350 un ZM Lauku attīstības departamenta izvirzītajiem darba uzdevumiem projekta ietvaros

**„Lauksaimniecības zemju ilgtspējīgas
izmantošanas attīstības teritoriālo aspektu
izvērtējums un rekomendāciju izstrāde zemes
izmantošanas politikai”**

Projekta vadītāja un eksperte _____ D.Saktiņa

Ar atskaites pilno versiju var iepazīties LVAEI

Rīga, 2006

Satura rādītājs

IEVADS

DARBA KOPSAVILKUMS

REZULTĀTI

1. LATVIJAS LAUKU ZEMES IZMANTOŠANAS TENDENČU UN LIZ KVALITĀTES NOVĒRTĒJUMS

1.1. ZEMES RESURSI, TO IZMANTOŠANA UN LIZ KVALITĀTES NOVĒRTĒJUMS

1.1.1. Zemes resursi

1.1.2. LIZ kvalitāti un izmantošanu ietekmējošie faktori

1.1.3. Zemes resursi un LIZ izmantošana dažādi grupētos pagastos

1.2. ĪSS LAUKSAIMNIECĪBAS VIDES UN ZEMES APSAIMNIEKOTĀJU RAKSTUROJUMS

1.3. ATBALSTA POLITIKAS IETEKME UZ LIZ APSAIMNIEKOŠANU

1.3.1. Vispārējais novērtējums par situāciju valstī kopumā un rajonos

1.3.2. LIZ izmantošanas novērtējums dažādās pagastu grupās

Kopsavilkums un secinājumi

2. PLĀNOŠANAS REĢIONU IZSTRĀDĀTO ZEMES IZMANTOŠANAS PERSPEKTĪVO PLĀNOJUMU APKOPOJUMS UN IZVĒRTĒJUMS SAISTĪBĀ AR ZEMES IZMANTOŠANAS TENDENCĒM

2.1. LIKMDOŠANAS BĀZE ZEMES RESURSU IZMANTOŠANAS PLĀNOŠANAI

2.2. Plānošanas reģionu teritorijas plānojumu dokumentos ietvertās informācijas apkopojums un analīze sadalījumā pēc reģionu definētajiem telpas zonējumiem

2.2.2. Kurzemes plānošanas reģiona perspektīvā telpiskā struktūra un plānojuma vadlīnijas

2.2.2. Latgales plānošanas reģiona perspektīvā telpiskā struktūra un plānojuma vadlīnijas

2.2.3. Rīgas plānošanas reģiona perspektīvā telpiskā struktūra un plānojuma vadlīnijas

2.2.3. Vidzemes plānošanas reģiona perspektīvā telpiskā struktūra un plānojuma vadlīnijas

2.2. ZEMES IZMANTOŠANAS TENDENCES REĢIONU ZONĒJUMOS, LAUKU ATBALSTA POLITIKAS FINANSIĀLIE REZULTĀTI

Kopsavilkums un secinājumi

3. LIZ ZEMES IZMANTOŠANAS STRATĒGIJAS IZSTRĀDES UN ĪSTENOŠANAS JURIDISKAIS PAMATOJUMS

4. LAUKSAIMNIECĪBĀ IZMANTOJAMĀS ZEMES IZMANTOŠANAS POLITIKAS STRATĒGIJAS STRUKTŪRA

LITERATŪRAS SARAKSTS

PIELIKUMI

1. PIELIKUMS. LAUKU IEDZĪVOTĀJU VIEDOKLIS PAR LIZ IZMANTOŠANAS PERSPEKTĪVU

2. PIELIKUMS. PAGASTU PIEDERĪBA LAUKSAIMNIECĪBAS REĢIONIEM UN MIKROREĢIONIEM

3. PIELIKUMS. LAUKSAIMNIECĪBAS ZINĀTNIEKU UN VIDES SPECIĀLISTU, EKSPERTU IETEIKUMI LIZ APSAIMNIEKOŠANAI

a) Ieteikumi lauksaimnieciskās produkcijas ražošanas sadalījumā pa zinātnieku izstrādātā LIZ rajonējuma

b) Ieteikumi īpašu platību apsaimniekošanai ar ekstensīvām lauksaimnieciskās ražošanas metodēm

4. PIELIKUMS. KARTOGRĀFISKAIS MATERIĀLS NO REĢIONU PLĀNOJUMIEM.

5. PIELIKUMS. PAGASTU PIEDERĪBAS GALVENAJIEM AREĀLIEM

6. PIELIKUMS. NĀCIONĀLĀS NOZĪMES LAUKSAIMNIECĪBAS TERITORIJAS

“Lauksaimniecības zemju ilgtspējīgas izmantošanas attīstības teritoriālo aspektu izvērtējums un rekomendāciju izstrāde zemes izmantošanas politikai”

Ievads

Zemkopības ministrija 2001.gadā finansēja pētījumu „ES kopējā tirgus un PTO, lauku uzņēmējdarbības ietekme uz lauksaimnieciski izmantojamām zemju platībām un nodarbinātību veidu dažādošanu laukos”. Tā ietvaros tika veikta detalizēta analīze par zemes izmantošanu Latvijā 1998-2000.gadu laikā un tika sagatavotas rekomendācijas turpmākai lauksaimnieciski izmantojamās zemes (LIZ) izmantošanas politikas veidošanai. Analīze tikai veikta pagastu griezumā, novērtējot LIZ izmantošanas apjomus un kvalitāti 1998-2000.gadu periodā. Tika izmantotas dažādas statistiskās analīzes metodes, kā, piemēram, daudzfaktoru analīze un klāsteranalīze situācijā viendabīgu pagastu grupēšanai un politikas atbalsta pasākumu attiecināšanai zemes izmantošanas resursos savstarpēji atšķirīgām pagastu grupām. Lai gan jāpiezīmē tas, ka grupēšanas analīzē tika izmantoti dati, kas bija tajā laikā pieejami pagastu griezumā – pārsvarā Valsts Zemes dienesta zemes bilances, izmantošanas pārraudzības dati un atsevišķi sociāli ekonomiskie dati. Priekšlikumu daļā tika iekļauta politikas rekomendācijas dažādi izmantotām un nākotnē izmantojamām LIZ platībām. Novērtējot šobrīd veiktā pētījuma rezultātus, jāsecina, ka pētījums piedāvāja metodoloģiju un idejisku pieeju zemes resursu izmantošanas novērtēšanai un atbalsta politikas veidošanai, taču iegūtie pagastu grupēšana rezultāti būtu šobrīd jāatjauno un jāpaplašina analizējamo ievades datu ziņā, kā arī jāpaplašina un jāpielāgo politikas rekomendāciju izstrādes un zemes izmantošanas stratēģijas struktūra jaunākajām attīstības politikas tendencēm, t.sk. sabiedrības interesēm un atbalsta politikas pamatuzdevumiem un iespējām.

Sakarā ar iestāšanos ES, pieejamajiem dažādajiem atbalsta maksājumiem un to ietekmi uz teritorijas ekonomisko attīstību un iedzīvotāju motivāciju, lauksaimniecības un lauku politikas reformas pasākumu ieviešanu krasi ir pieaugusi aktualitāte pēc stratēģiskas un finansiāli efektīvākas pieejas ieviešanas zemes apsaimniekošanas atbalsta politikas īstenošanā. Šīs pieejas ieviešanas pamatā ir zemes izmantošanas politikas veidošana, kura balstītos un nodrošinātu mijiedarbību starp politikas īstenošanas principiem, atbalsta veidiem, valstiski definētām prioritātēm un atšķirīgo LIZ apsaimniekotāju motivāciju, zemes atšķirīgajiem resursiem un to izmantošanas attīstības iespējām dažādos valsts reģionos.

Projekta mērķi ir:

- Novērtējot zemes izmantošanas tendences saistībā ar pieejamajiem atbalsta maksājumiem, radīt priekšstatu par situācijas attīstību līdz šim un iespējami turpmāko;
- Radīt pamatinformācijas bāzi LIZ izmantošanas politikas veidošanai un turpmākā finansiālā atbalsta piešķiršanas mērķtiecības paaugstināšanai dažādās valsts teritorijās un īpašās vietās;
- izstrādāt rekomendācijas turpmākajai LIZ izmantošanas politikai.

Līdz ar to projekta veikšanas laikā tika veikti **darba uzdevumi**, kas ietver:

- statistikas analīzes veikšanu un zemes izmantošanas tendenču un kvalitātes novērtējumu Latvijas lauku teritorijā;
- plānošanas reģionu izstrādāto zemes izmantošanas perspektīvo plānojumu apkopojumu un izvērtējumu saistībā ar zemes izmantošanas tendencēm;
- Zemes izmantošanas stratēģijas projekta izstrādi, rekomendāciju izstrādi zemes izmantošanas politikas un lauku atbalsta politikas veidošanai un īstenošanai;
- rezultātu aprobāciju speciālistu vidū un ieteikumu apkopojumu zemes izmantošanas politikas īstenošanas dokumentu pilnveidošanai.

Izmantotā literatūrā un datu avoti

Projektā galvenokārt tika izmantoti pašu pētījumu veicēju- autoru publicētie un nepublicētie materiāli, LVAEI pētījumu materiāli, Artūra Boruka apkopotās un publicētās atziņas un pētījuma materiāli, citu autoru publicētie un nepublicētie materiāli, nacionālās politikas dokumenti, attīstības plāni un plānojumi, ekspertu viedokļi, u.c. Statistikas analīzes veikšanai tika izmantota Valsts Zemes dienesta (VZD) informācija par pagasta zemes bilancēm, Lauku

atbalsta dienesta (LAD) dati par atbalsta politikas pasākumu rezultātiem, LR Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) dati par sociāli ekonomisko situāciju pagastos, Finanšu ministrijas (FM) dati par pašvaldības budžetiem, A.Boruka un citu autoru publikācijās apkopotie statistiskie dati par LIZ resursu izmantojamību, kvalitāti, pieejamību u.c.

Izmantotās metodes un analīzes metodoloģija

Šajā pētījumā ir izmantotas elementārākās pagastu grupēšanas metodes grupu salīdzināšanai pēc dažādiem rādītājiem. Pagastu grupēšana analīzei, rezultātu iegūšanai un secinājumu izstrādei tika veikta piecos variantos, kas atšķiras pēc apkopošanas un tālāk novērtēšanas līmeņa:

- apkopoti un grupēti pēc piederības rajona līmenim, kas, iespējams, dažādu nozaru attīstības plānošanā un atbalsta politikā varētu būt zemākais līmenis;
- apkopoti un grupēti pēc zemes ballēm un katrs intervāls satur arī pagastu apakšgrupas pēc mežu un krūmāju platību īpatsvara teritorijā, kas, iespējams, spēj parādīt zemes resursu pieejamību un izmantošanas atšķirības starp Lauksaimniecības un mežsaimniecības sektoriem;
- apkopoti pēc piederības vai nepiederības mazāk labvēlīgo apvidus kategorijai un ar pagastu apakšgrupām pēc mežu un krūmu aizņemto platību īpatsvara teritorijā, kas, iespējams, spēj parādīt dažādo atbalsta maksājumu kopsakarības un atbalsta politikas efektivitāti;
- analizēti un novērtēti pēc A.Boruka un citu zinātnieku izveidotā reģionu un mikroreģionu iedalījuma lauksaimniecības vajadzībām (A.Boruks, 2004., 110.-124.lpp)
- apkopoti un grupēti pēc pagasta piederības attīstības zonējumam, kas noteikts attīstības plānošanas reģionu telpiskās attīstības perspektīvajos plānojumos (izņemot Zemgales reģionu, kura plānojumā tas nav veikts).

Pētījuma darba struktūra

Pētījuma darba atskaites struktūra ir veidota atbilstoši veicamajiem uzdevumiem. Pirmajā daļā ir veikta analīze un zemes izmantošanas tendenču un kvalitātes novērtējums, atsaucoties un citējot arī citu Latvijas zinātnieku darba rezultātus no viņu publicētajiem materiāliem kā būtiski svarīgu informatīvo pamatbāzi zemes politikas izveidei. Otrajā daļā ir veikta plānošanas reģionu teritoriālo plānojumu vadlīniju un telpiskās attīstības perspektīvu apkopojums un analīze pēc pieejamiem datiem par pagastiem attiecīgajos zonējumos. Trešajā daļā ir līdzšinējās zemes izmantošanas politikas analīze un zemes izmantošanas stratēģijas struktūras projekta piedāvājums un rekomendāciju apkopojums atbalsta politikas pilnveidošanai.

Pētījuma atskaite satur arī darba kopsavilkumu, kas iekļauj galvenās pētnieku atziņas un „īso kursu” par pētījumā paveikto „slinkākiem” lasītājiem.

Darba kopsavilkums

Pētījuma veikšanas laikā tika apkopots un izvērtēts statistikas materiāls par dažādi grupētām pašvaldībām. Grupēšanas mērķis bija pašvaldību grupu savstarpējo atšķirību izvērtēšana pēc LIZ kvalitātes, meža platības īpatsvara, piederības MLA un zinātnieku izstrādātās reģionu un mikroreģionu iedalījuma lauksaimniecības vajadzībām. Jaunāko datu analīze pamatoja Latvijas zinātnieku izteiktos secinājumus un pierādīja to agumentu ilglaicību. Sliktāka zemes apsaimniekošana un lielāks mežu, krūmu un dabisko zālāju īpatsvars ir tajos pagastos vai pagastu grupās, kur ir zema augsnes auglība, augsts akmeņains un erozijai pakļauto zemju īpatsvars. Šie pagasti ir arī sociāli ekonomiski sliktāka situācijā, ja vērtē pēc apkopotiem jaunākajiem statistikas rādītājiem.

Datu apkopojums darba tabulās par dažādu platībmaksājumu atbalstam apstiprināto platību apjomiem pagastu grupās apliecina, ka tajās pagastu grupās, kurās ir salīdzinoši sliktāks augsnes kvalitātes novērtējums/ ir MLA 3.kategorijas teritorijas statuss/ klasificētas kā

teritorijas ar mazāk labvēlīgiem dabas apstākļiem lauksaimniecībai pēc zinātnieku izstrādātajā rajonējuma, ir salīdzinoši maz vienotam platībmaksājumam (VPM) un papildus valsts tiešmaksājumiem (PVTM) pieteiktās un apstiprinātās LIZ platības, PVTM maksājumu saņemšanai pieteiktajās platībās ir salīdzinoši zems laukaugu platību īpatsvars, ir liels AIVAN un bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas ražošanas atbalstam apstiprināto platību īpatsvars LIZ. Salīdzinoši maz izmantotā LIZ šajos pagastos ļauj palielināt atbalstam piesakāmās platības, tādēļ visos maksājumos ir novērojams augsts platību pieaugums. Pilnīgi pretēja situācija ir novērojama pagastu grupās, kurās ir pagasti ar labu augsni, salīdzinoši labāku ekonomisko situāciju un labvēlīgākiem apstākļiem lauksaimnieciskai ražošanai, īpaši augkopības produkcijai. Lauksaimniecības produkcijas ražošanas atbalstam pieteiktajās laukaugu platībās ir novērojams, ka graudaugu vasarāju un ziemāju sējumu īpatsvaru attiecība laukaugu grupā mainās šādi- situācijā sliktākos pagastos ir augstāks vasarāju un zemāks ziemāju, rapša sējumu īpatsvars, bet, uzlabojoties grupas vērtējumam, šīs proporcijas izmainās.

Par īstenotās politikas ietekmi uz lauku teritorijas apdzīvotību un zemju apsaimniekošanu var teikt, ka valsts teritorija ir sadalīta divās daļās- 1) salīdzinoši intensīva zemju izmantošana centrālajā daļā un atsevišķu rajonu lauku teritorijās un 2) pārsvarā ekstensīva ražošana vai tikai zemi lauksaimnieciskā stāvoklī uzturoša saimniekošana lielākajā daļā valsts perifērijas. Īstenota tiek atbalsta politika ar mērķi attīstīt Latvijas lauku ekonomiku, tomēr atbalsta politikas rezultāti liecina, ka līdzšinējā politika perifērijā:

- 1) tiešā veidā risina zemju pamešanas problēmu un nodrošina, iespējams, pozitīvu ietekmi uz bioloģiskās daudzveidības vairošanu un ainavas uzturēšanu noteiktā sakoptības līmenī (vismaz teorētiski, jo tāda fakta apstiprināšanai ir nepieciešama platību 100 % kontrole),
- 2) nemazina teritorijas depopulācijas problēmu, jo esošajiem uzņēmējiem trūkst atbalsta investīcijām uzņēmējdarbības attīstībai (pilsētas, laukos) un pieaug investīciju izmaksas attīstībai; līdzšinējam darbaspēkam pieaug iespējas gūt ienākumus citur un neuzņemties risku un finansiālo atbildību, kas saistīts ar paša uzņēmējdarbības idejas izvērsšanu un realizāciju dzīves vietā.

Meklējot kopsakarības starp dažāda veida atbalstu izmantošanas iespējām, iedzīvotāju aktivitāti un atbalsta mērķtiecību, jāsecina, ka kopumā no 2005.gadā pieteiktās platības 39 % varētu kvalificēt kā platību, kas izmantota lauksaimniecības produkcijas ražošanai. Pieļaujams, ka pārējā LIZ platība tiek apsaimniekota, lai saņemtu atbalsta maksājumus par zemes uzturēšanu labā lauksaimniecības stāvoklī un (izņemot 4 % no šādi apsaimniekotās platības ar bioloģiski vērtīgo zālāju status) zemes apsaimniekotāji to ir motivēti darīt saskaņā ar atbalsta piešķiršanas nosacījumiem. Platībmaksājumu pieejamība tuvākajā periodā būs iemesls tam, ka līdz 2009.gada sākumam var pieaugt VPM pieteiktās platības vēl vairāk, tādējādi samazinot uzskaitē esošo, bet neapsaimniekoto LIZ. Ja pašlaik VPM pieejamā platība ir ap 62 % no 2003.gada 30.jūnijā labā lauksaimniecības stāvoklī esošās LIZ, tad, saglabājoties iedzīvotāju aktivitātei izmantot atbalsta maksājumus, VPM atbalstam apstiprinātās platības īpatsvars varētu turpmāk ik gadus pieaugt par 10 %. Līdzīgi varētu būt ar PVTM platībām, taču iespējams, ka tieši ar ekstensīvas lauksaimniecības mērķiem. Iespēja saņemt MLA maksājumus papildus VPM pagaidām iedzīvotājiem rada ekonomisku motivāciju nodarboties ar minimālu zemes apsaimniekošanu, atsevišķiem pat iegādāties zemi, cerībā uz nākotnes atbalsta pieejamību, ja nosacījums – zemes uzturēšana labā lauksaimniecības stāvoklī- būs vienīgais noteicošais atbalsta saņemšanai. Pēc pieejamās informācijas aptuveni 450 tūkst. ha jeb 45 % no kopumā MLA atbalstam pieteiktās platības 2005.gadā varētu būt atbalstam par minimālas apsaimniekošanas veikšanu LIZ.

Būtisks trūkums zemes izmantošanas intensitātes novērtēšanā ir tas, ka nav nepieciešams administratīvi pārbaudīt pilnīgi visu dažādiem atbalstiem pieteikto platību ar mērķi konstatēt faktu, ka zeme tiešām tiek apsaimniekota saskaņā ar atbalsta nosacījumiem, t.sk. pāliecināties arī par to, ka no attiecīgās produkcijas ražošanas atbalstam pieteiktajā platībā ir gūti ieņēmumi.

Analizējot apdzīvotības un LIZ apsaimniekošanas līmeni vietējo pašvaldību griezumā pēc VPM pieteiktās platības apjomiem un mežu un krūmāju platības īpatsvara pašvaldības teritorijā, (skatīt darba 23.tabulu) vislielākais pašvaldību skaits (176) ir tajā grupā, kurā VPM

maksājumiem pieteiktā platība ir 50-75 % no LIZ, kas 2003.gada 30.jūnijā bija labā lauksaimniecības stāvoklī. Vislielāko platību (36,4 %) no analizētās kopējās teritorijas, aizņem tās pašvaldības, mežu un krūmāju platību īpatsvars ir 47% un VPM pieteiktā platība ir 50 % - 75% no LIZ, kas uz 2003.gada 30.jūniju bija labā lauksaimniecības stāvoklī; iedzīvotāju blīvums šajā grupā ir mazāks par 11 iedz./km².

Vērtējot Latvijas LIZ sadalījumu pēc ārzemju zinātnieku piedāvātās LIZ apsaimniekošanas principa, situācija varētu būt šāda (skatīt K1.tabulu).

K.1. tabula. Latvijas LIZ platības pēc tās apsaimniekošanas rakstura

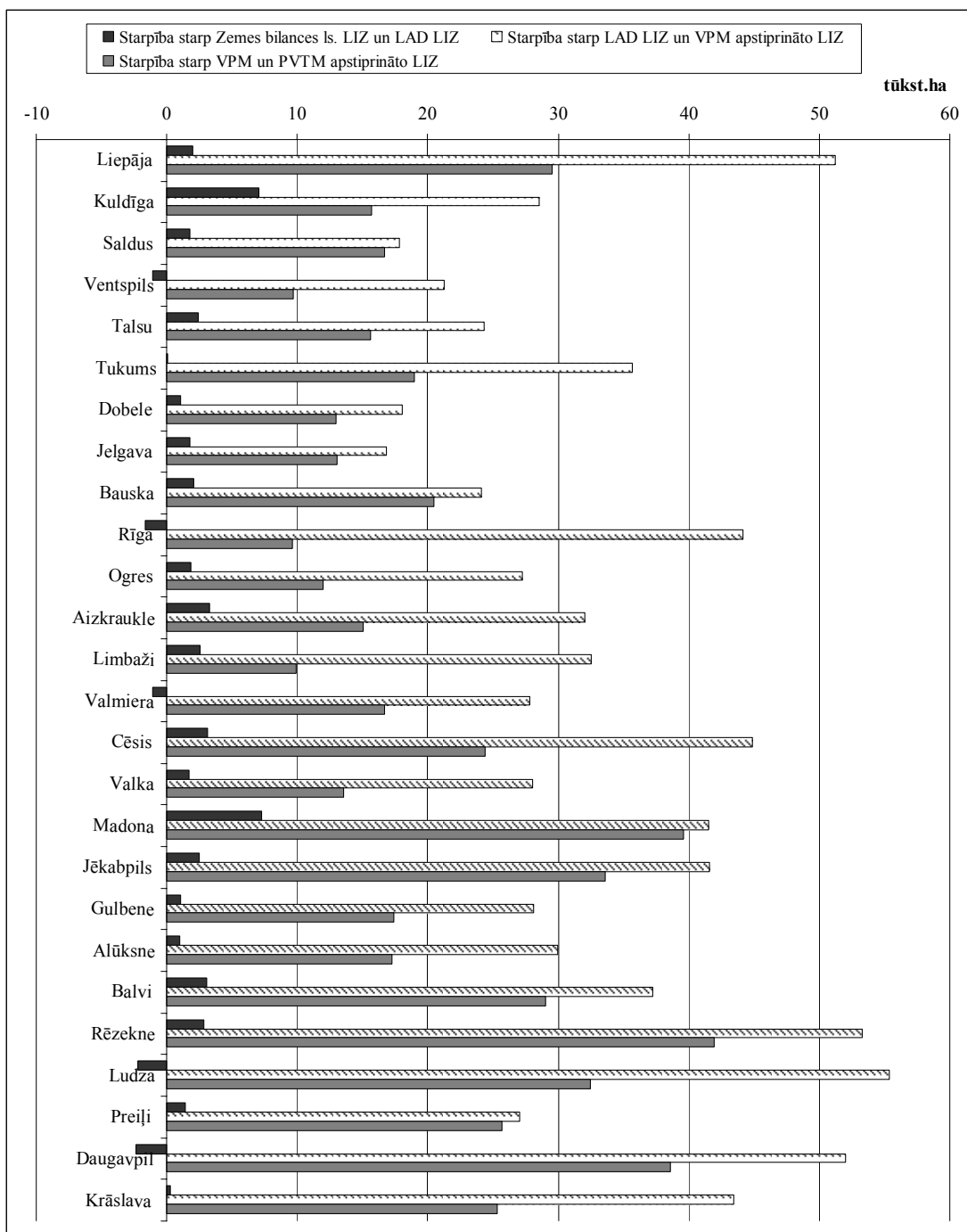
LIZ apsaimniekošanas raksturs (Veenecology&IEEP, 2004)	LIZ apsaimniekošana Latvijā, izvērtējot atbalstam apstiprinātās platības, tūkst. ha		
	2005	2004	Izmaiņas
Lauksaimnieciskai ražošanai izmantotās platības jeb zemnieku apstrādātā platība (var ietvert arī Natura 2000 apvidus)	914,6	818,4	11,7
Platības ar augstu bioloģisko vērtību, kuras jāapstrādā ekstensīvi (var ietvert arī Natura 2000 apvidus)	19,6	9,4	108,5
Platības, kas netiek izmantotas vispār un ir atstātas „atmatā” jau ļoti ilgu laiku	41,8	41,8	0,0
Platības, kuras apsaimnieko zemes apsaimniekotājs, bet ar ļoti ekstensīvu darbību, un kuras iespējams var tikt definētas kā daļēji neizmantotas vai kā slēptā neizmantotā platība („semi abandonment or hidden abandonment”), šeit izslēdzot bioloģiski vērtīgos zālājus	535,2	474,0	12,9
Platības apsaimniekošanas rakstura izvēlei ir pārejas periods, kas saistīts ar zemes reformas rezultātu un var tik ietekmēts ar ES (KLP) platībmaksājumu pieejamību .	883,9	1051,5	-15,9
Lauksaimniecības vajadzībām uzskaitē esošā LIZ platība kopā (LAD LIZ)	2395,1	2395,1	0,0
Citām vajadzībām izmantotā LIZ	69,3	69,3	
Kopā LIZ	2464,4	2464,4	

Avots: Saktiņa D. pēc LAD, VZD datiem, 2005 un pēc Siguldas konferences materiāli Veenecology&IEEP, 2004

Aprēķinot platību daudzumu un atbalstam izmaksājamo naudas apjomu saistībā ar zemes pamešanas problēmas risināšanu, aptuveni 68,8 milj. EUR ar VPM un MLA maksājumiem 2004.-2005.gada periodā nonāca zemes īpašnieku/apsaimniekotāju kabatās no ES un Latvijas budžeta par pakalpojuma sniegšanu sabiedrībai- LIZ uzturēšanu labā lauksaimniecības stāvoklī, applaujot tajā zāli. Iespējams, ka Latvijas bioloģiski daudzveidīgās vides uzturēšana un vairošana ir to vērtā, ja vērtē pēc Latvijas sugu un augu daudzveidības. Bet apšaubāmi ir tas, ka tagadējā Latvijas sabiedrībā valdītu uzskats, ka zemes minimāla apsaimniekošana ir zemes apsaimniekotāju sniegts pakalpojums sabiedrībai par zināmu ekonomisku ieguvumu. „Savstarpēji pārklājošos” atbalsta maksājumu kopsomma, kuru iespējams saņemt par minimālu darbību- applaušanu- patiesībā ir ekonomiska motivācija iedzīvotājiem izmantot atbalstu savu personisko ienākumu palielināšanai, un iespējams, ka bioloģiskās daudzveidības saglabāšana viņiem ir tikai pakārtots mērķis jeb tikai aizsegs atbalsta saņemšanai.

Pozitīvie aspekti šī atbalsta piešķiršanā ir, jo ir pieaugusi „LIZ tirgus vai nomas vērtība”, lauku iedzīvotājiem atbalsts ir būtiski nozīmīgs un dod iespēju segt saimnieciskās darbības zaudējumus vai palielināt ienākumus un novirzīt pienākošos daļu mājsaimniecības budžetā un saimniecības attīstībā, kas ļauj lielākiem zemes apsaimniekotājiem uzlabot dzīves apstākļus un labiekārtot mājsaimniecības teritoriju, mazajiem lauku uzņēmējiem investēt ekonomiskajā attīstībā, dzēst kredītus vai uzņemties jaunas saistības, kā arī plaši pieejamais atbasts samazina sociālo spiedi daudzās lauku teritorijās un vismaz nelielos apmēros rada motivāciju kaut ko darīt.

Pašlaik varētu jautāt, cik mērķtiecīgi būtu turpināt šādu atbalsta politiku, kurā viss ir „sajaukts kopā” un nav skaidrības „par ko maksā” un „vai ir vērts maksāt?”, jo LIZ uzturēšana ar minimālu darbību vēl nenodrošina ainavas kvalitātes uzlabošanu. Ir novērojams arī tas, ka pastāvot šādai „sajauktai” politikai, pieaug zemes pirkšanas darījumi ar iegādes mērķi viegli pelnīt vai spekulēt uz nākotnes ekspektācijām. K.1.attēlā ir redzama rajonu statistika par „lauksaimnieciskai ražošanai liekajām” LIZ platībām, kas ir aprēķināta kā starpība starp atbalstam apstiprinātām platībām dažādu patībmaksājumu saņemšanai un LAD lauku bloku kartēs fiksēto LIZ („LAD LIZ”). Šīs „liekās LIZ” platības ir salīdzinoši lielas un to vispārēja apmežošana meža nozarei nestu pietiekoši lielu potenciālu nākotnē, taču apšaubāms ir ieguvuma lielums, ja vērtē pārējo tautsaimniecības nozaru attīstību reģionos un vides kvalitāti un ainavisko vērtību. Šo platību izmantošana ir atkarīga no turpmākās atbalsta politikas valstī un sabiedrības motivācijas to akceptēt un īstenot. Elementārs risinājums ir to platību, kas veidojas kā starpība starp VZD LIZ un LAD LIZ, kā arī starp LAD LIZ un VPM apstiprināto LIZ, apmežot, tādējādi samazinot atbalsta politikas izmaksas dažāda veida platībmaksājumos nākotnē un radot meža nozarei salīdzināmi lielu resursu bāzi; un to platību, kas veidojas starp VPM apstiprināto LIZ un PVTM apstiprināto LIZ, apsaimniekot ar elementaru apsaimniekošanas metodi- ikgadēju pļaušanu, savienojot to ar obligāti veicamām investīcijām ainavas uzlabošanai un tās publiskas pieejamības nodrošināšanai rekreatīviem nolūkiem. Tādējādi tiek palielināta sabiedrības motivācija izmaksās dārgas atbalsta politikas īstenošanai un atbalsta saņēmējs – zemes apsaimniekotājs, kura motivācija nav attīstīt lauksaimniecību, no „vienkārša zāles pļāvēja” kļūst arī par sociāli un ekonomiski pamatota pakalpojuma sniedzēju sabiedrībai, un tam nav jākļūst par „lauksaimnieku” bez motivācijas nodarboties ar lauksaimniecību un tās attīstību.

K.1.attēls. „Liekās LIZ” apjomi rajonos

Avots: Saktiņas D. aprēķini pēc VZD, LAD, 2005

Pašlaik valstī notiek aktīvs teritorijas plānošanas process, kas dažāda līmeņa plānojumos ietver zemes perspektīvo izmantošanas veidu identifikāciju. Process notiek gan plānošanas reģionu līmenī, gan rajonu un pašvaldību līmenī. Tiek noteikts arī lauku telpas perspektīvais plānojums, kurā reģionu eksperti, balstoties uz savām zināšanām un izpratni par reģiona telpisko „izskatu”, nosaka dažādus teritoriju zonējumus un izstrāda vadlīnijas pašvaldībām saistībā ar piederību kādam no zonējumiem. Savukārt pašvaldības savos teritoriju plānos nosaka savus zonējumus savu teritoriju robežās. Process nav beidzies un ir izstrādāti un sabiedrībā apspriežami plānojumu „melnraksti”, un to var novērtēt kā sākumposmu Latvijas zemes izmantošanas politikas ieviešanai jeb pilnveidošanai. Tādēļ šī darba turpmākajā daļā tiks analizētas apkopotās plānošanas vadlīnijas teritorijas telpiskai attīstībai četros no pieciem Latvijas plānošanas reģioniem- Vidzemes, Kurzemes, Latgales, Rīgas reģionos. Šajās

vadlīnijās reģionu eksperti ir ieskicējusi zemes izmantošanas virzienus un nosacījumus, kas, izstrādājot LIZ izmantošanas stratēģiju un turpmāko finansiālo atbalsta politiku sabiedrības motivēšanai, veido politikas veidošanas informatīvo pamatbāzi. Iespējams, ka daudzi valsts vadošie eksperti nepiekritīs šādas reģionāli veidotas pieejas ievērošanai zemes izmantošanas stratēģijas veidošanā, argumentējot savu viedokli par reģionu plānojumos izmantoto nepietiekami kvalitatīvu vai nedetalizētu informatīvo bāzi (bez pētījumiem u.tml.) dažādu perspektīvo teritoriju areālu/zonējumu noteikšanā. Pieļaujams, ka arī dažādu sektoru eksperti nacionālā līmenī izvirzīs argumentus arī par to, ka viņa pārstāvētais sektors ir maz vai nepilnvērtīgi pārstāvēts reģionu plānojumos. Taču teritorijas telpiskās attīstības plānošanas process tāpat kā pētījumu izstrāde ir nebeidzams process, taču vienošanās par stratēģijas uzbūves, tās pilnveidošanas un īstenošanas principiem var palīdzēt sakārtot loģiskā secībā pētniecību, plānošanas darbus un atbalsta politikas īstenošanas principus. Tā rezultātā viss kopējais process kļūst mērķtiecīgāks un samazina dažādu procesu dublēšanos vai trūkumus, ka arī ļauj attīstīt un pilnveidot likumdošanu un nevis pielāgot politiku esošajai, kas iespējams ir nepilnvērtīga un neadekvāta laikam un notiekošajiem procesiem valstī. Gandrīz katram reģionam ir ieviesta sava pieeja gan apraksta veidošanā, gan vadlīniju identificēšanā. Kopumā varētu teikt, ka apvienojot šīs pieejas un izveidojot arī šajā plānošanas posmā vienotu pieeju visiem reģioniem, plānošanas process un principi tikai paaugstinātos kvalitātē un nodrošinātu savstarpēji salīdzināmu procesu politikas īstenošanā.

Pareiz apkopotais plānošanas reģionu sagatavotais un sabiedrībā apspiežamais materiāls sniedz diezgan pilnvērtīgu informāciju par katra reģiona interesēm un specifiku savas lauku telpas attīstībā. Reģionu veidotā vēlamā telpiskā struktūra sniedz un ļoti labi parāda informāciju par katra reģiona attīstības prioritātēm un katra reģiona vienreizību valsts teritorijā. Veidojot zemes izmantošanas politiku un pakārtojot tai arī finansiālo atbalstu ir jāpieņem nosacījums, ka reģioni nekonkurē savstarpēji, bet atrod savu attīstības nišu, balstoties uz reģionos esošo resursu vienreizību jeb salīdzinošām priekšrocībām. Šīs priekšrocības var kalpot kā attīstības prioritātes, kam pakārtota ir arī zemes izmantošanas un atbalsta politika.

Atbalsta pasākumi zemes izmantošanas politikā saistās un arī ietekmē LIZ platības izmantošanas attīstību, kas pašlaik, kā rāda atbalsta maksājumu statistika, attīstās stihiski un balstotās uz teritorijas iedzīvotāja- zemes apsaimniekotāja vēlmi apsaimniekot LIZ neatkarīgi no primārā motīva (ieņēmumi no produkcijas ražošanas vai atbasta saņemšanas). Taču zināmas tendences saistībā ar atbalsta politikas maksājumiem atšķirīgos reģionu areālu ir novērojamas. Interesants ir fakts, ka visos reģionu plānojumos ir iekļauta vadlīnija par LIZ transformācijas ierobežojumiem saistībā ar apmežošanu jeb arī reģioni izvirza prasību stipram pamatojumam par šādas transformācijas nepieciešamību. Tas nozīmē, ka ir jāatrod veids vai atšķirīga pieeja „liekās” LIZ apsaimniekošanai.

Katra specifiskā areāla (skatīt K2.tabulu) attīstības virziens (-i), kas balstīts uz apkopotajām reģionu vadlīnijām un, iespējams, ir izmantojams kā pamatojums arī LIZ izmantošanas politikas un atbalsta politikas pilnveidošanai. Jāpiezīmē, ka dažkārt areāli pārklājas vienas un tās pašas teritorijas ietvaros. Visbiežāk pārklājumu kombinācija ietver īpaši aizsargājamo dabas teritoriju areālu vai vērtīgo ainavu areālu un konkrēta sektora - tūrisma, piekrastes saimniecības vai mežu areālu, kas nozīmē, ka ir jāizdala areālu ietvaros vēl apakšareāli. Iespējams, ka daudzi iebildīs par iespējamās atbalsta politikas vai zemes izmantošanas stratēģijas komplicētību, veidojot tik detalizētus dalījumus. Taču zemes izmantošanas vai atbalsta politikas īstenošanai tādu pārklājumi esamība netraucē, lai gan palielina politikas veidotāju darbu pasākumu/ierobežojumu saraksta veidošanā, kas ir vienreizējs pasākums ar salīdzinoši augstu efektivitātes un mērķtiecības pieaugumu atbalsta politikā.

K.2.tabula. Reģionu plāņos definēto teritoriju areāli un attīstības virzieni atbalsta pasākumu formulēšanai

Specifiskais areāls	Attīstības virziens (vadlīnijās) atbalsta pasākumu formulēšanai
Lauksaimniecības areāli	Intensīvas lauksaimnieciskās darbības attīstība, kuras prioritāte ir zemes ielabošana, investīcijas saimniecībās (atkarībā no reģiona l.s. nozarēm), ierobežojumi LIZ transformācijā, lauksaimniecības pakalpojumu centri un produkcijas pārstrādes centri areāla pilsētās, lauksaimniecības zinātnes pētījumu aprobācija ražošanas inovācijas attīstīšanai. Zemes izmantošanas atbalsta politikā platībmaksājumi un investīcijas saistāmas ar LIZ izmantošanu produkcijas ražošanai un ražošanas attīstīšanai
Mežsaimniecības areāli	Ir izdalāmi divi apakšareāli- areāls ar lielu meža nozares ekonomisko ieguldījumu un areāli ar dabas aizsardzības ierobežojumiem saimnieciskā darbībā. Tādēļ attīstāmie virzieni <u>Pirmajā areālā-</u> meža nozares attīstība visās tās apakšnozarēs (mežsaimniecība, kokapstrāde, rekreācija un ražošana ar pieenoto vērtību). Kā prioritāte ir meža platību nesamazināšanās un to kvalitātes pieaugums, neizmantotās LIZ apmežošana, rekreatīvo pakalpojumi attīstība un ainavas uzlabošana, saimnieciskās darbības attīstība meža nozares uzņēmumos, kas atrodas areāla teritorijās. Zemes izmantošanas atbalsta politikā platībmaksājumi un investīcijas saistāmi ar mežu kvalitātes paaugstināšanu un neizmantotās un ar krūmiem apaugušās LIZ apmežošana, kas nākotnē var palīdzēt meža nozares uzņēmumu attīstībai <u>Otrajā apakš areālā-</u> bioloģiskās daudzveidības uzlabošana, ainavu veidošana un sakopšana, rekreatīvās industrijas attīstība līdzsvarojot to ar ierobežojumiem dabas aizsardzībai, infrastruktūras izveide tūristu plūsmas organizēšanai dabas aizsardzības teritorijās Zemes izmantošanas atbalsta politikā platībmaksājumi un investīcijas saistāmas ar mežu ekoloģiskās vērtības kvalitātes paaugstināšanu, neizmantotās un ar krūmiem apaugušās LIZ apmežošana (ja nepieciešams), rekreācijas industrijas organizēšanai neieciešamo investīciju veikšanai mežu teritorijās, vides maksājumiem mežu platībās un platībmaksājumiem par ainavas uzturēšanu neatkarīgi no zemes apsaimniekotāja motivācijas (taču izdalot lauksaimniekus un nelauksaimniekus)
Lauku telpas ar jauktu zemes lietojumu un dažādu saimniecisko darbību	Jaukta tipa saimnieciskās darbības attīstības teritorijas, kurās LIZ apsaimniekošana atkarīga no uzņēmumu darbības izvēles (kas var būt dažāda). Taču kā kopīga prioritāte ir ainavas plānošana un sakopšana, ainaviski līdzsvarojot mozaikveida struktūrā gan mežu, gan lauku platības. Zemes izmantošanas atbalsta politikā platībmaksājumi un investīcijas saistāmas atkarībā no uzņēmuma saimnieciskās darbības, taču attiecībā uz platībmaksājumiem izdalot divas saņēmēju kategorijas – 1) lauksaimnieki lauksaimniecības produkcijas ražošanai un 2) sabiedriskā labuma sniedzēji vides uzturēšanas un ainavas veidošanā un tās pieejamības nodrošināšanā. Otrās mērķa auditorijas maksājumi ir obligāti saistāmi ar vides plānošanu un investīcijām publiskas pieejamības nodrošināšanai.
Īpaši aizsargājami dabas teritoriju kompleksi	Prioritāte ir saimnieciskās darbības ierobežojumi un videi draudzīgas darbības attīstība areālā, ievērojot vides prasības. Prioritāte ir bioloģiskajai lauksaimniecībai un vidi uzturoša i zemes apsaimniekošanai, tūrisma un rekreatīvās industrijas attīstība ir atkarīga no kvalitatīvas infrastruktūras izveides tūristu plūsmas organizēšanā un ierobežošanā īpašās vietās. Vides plānošanas ieviešana zemes apsaimniekošanā. Zemes izmantošanas atbalsta politikā platībmaksājumi un investīcijas saistāmas ar neizmantotās un ar krūmiem apaugušās LIZ apmežošana (ja nepieciešams) vai rekultivāciju atbilstoši ainavas plānojumam, rekreācijas industrijas organizēšanai neieciešamo investīciju veikšanai, vides maksājumiem mežu platībās un platībmaksājumiem par ainavas uzturēšanu neatkarīgi no zemes apsaimniekotāja motivācijas (taču izdalot lauksaimniekus un nelauksaimniekus). Maksājumi ir obligāti saistāmi ar vides plānošanu. Atbalsta prioritāte šeit būtu bioloģiskai lauksaimniecībai, bet intensīvai saimniekošanai ir jāsniedz atbalsts vides aizsardzības prasību nodrošināšanai uzņēmumā
Ainaviski nozīmīgās teritorijas	Līdzīgi kā iepriekšējā areālā, prioritāte ir saimnieciskās darbības ierobežojumiem un videi draudzīgas darbības attīstībai areālā. Pamatu veido vides plānošana un investīcijas ainavas uzlabošanā un pieejamības nodrošināšanā, kā arī investīcijas tūrisma un rekreācijas industrijas pakalpojumu attīstīšanā. Svarīga ir bioloģiskā lauksaimniecība un vidi uzturoša zemes apsaimniekošana kā rekreatīvās industrijas pakalpojuma sastāvdaļa. Zemes izmantošanas atbalsta politikā platībmaksājumi un investīcijas saistāmas ar neizmantotās un ar krūmiem apaugušās LIZ apmežošana (ja nepieciešams) vai rekultivāciju atbilstoši ainavas plānojumam, rekreācijas industrijas organizēšanai neieciešamo investīciju

	<p>veikšanai, vides maksājumiem mežu platībās un platībmaksājumiem par ainavas uzturēšanu neatkarīgi no zemes apsaimniekotāja motivācijas (taču izdalot lauksaimniekus un nelauksaimniekus). Maksājumi ir obligāti saistāmi ar vides plānošanu. Investīciju piešķiršanai atbalsta prioritāte ir vides aizsardzības prasību nodrošināšana uzņēmumā.</p>
Tūrisma/ rekreācijas areāli	<p>Šis areālais atbilstoši katra reģiona specifikai dalās dažādos apakšareālos, taču kopējās iezīmes zemes apsaimniekošanas specifika ir saistītas ar ainavas un bioloģiski daudzveidīgās vides uzturēšanu, ainavas veidošanu, vides, agrobiznesa, satiksmes un pakalpojumu tīklojuma veidošanu. LIZ apsaimniekošanā pārsvarā būtiska ir bioloģiskā lauksaimniecība un vidi un ainavu uzturoša zemes apsaimniekošana. Intensīvās lauksaimniecības uzņēmumiem aktuāla ir vides prasību ievērošana saimnieciskajā darbībā un aprobežojumi intensitātes paaugstināšanā. Meža nozares attīstība saistāma ar rekreatīvo un mežsaimniecības attīstību, audžu kvalitātes paaugstināšanu, t.sk. ar krūmiem apaugušās neizmantotās LIZ apmežošanu līdzsvarojot ar šo platību rekultivāciju to, ka pieaug kopējā ainavas kvalitāte. Kopumā šajā areālā ir būtiski svarīgi attīstīt vides plānošanu visos līmeņos un zemes apsaimniekošanu saistīt ar investīcijām ainavas uzlabošanā un pieejamības nodrošināšanā.</p> <p>Zemes izmantošanas atbalsta politikā platībmaksājumi un investīcijas saistāmas ar neizmantotās un ar krūmiem apaugušās LIZ apmežošanu (ja nepieciešams) vai rekultivāciju atbilstoši ainavas plānojumiem, rekreācijas industrijas organizēšanai neieciešamo investīciju veikšanai, vides maksājumiem mežu platībās un platībmaksājumiem par ainavas uzturēšanu neatkarīgi no zemes apsaimniekotāja motivācijas (taču izdalot lauksaimniekus un nelauksaimniekus). Maksājumi ir obligāti saistāmi ar vides plānošanu. Investīciju piešķiršanā atbalsta prioritāte šeit būtu bioloģiskajai lauksaimniecībai, bet intensīvai saimniekošanai ir jāsniedz atbalsts vides aizsardzības prasību nodrošināšanai uzņēmumā.</p>
Piekraste	<p>Šis ir ļoti „aktuāls un izmaksās dārgs” areāls, kura attīstībai reģionu plānojumos dominē visvairāk ierobežojumu apbūvei un vislielākās prasības pieejamības nodrošināšanai. Areālā attīstība dalās atkarībā no reģiona vajadzībām un īpatnībām. Taču kopumā arī šeit ir izvirzāmi divi apakšdalījumi- piekraste, kurā būtiski attīstīt saimniecisko darbību – tūrisma, rekreatīvās industrijas un pierastes saimniecību (zivsaimniecību) un piekraste, kurā prioritāte ir vides aizsardzībai un saimnieciskajai darbībai ir ierobežojumi (skatīt pie tūrisma areāla un ainavas un ĪAT areāla)</p> <p>Zemes izmantošanas atbalsta politikā platībmaksājumi un investīcijas abos gadījumos ir saistāmas ar vides aizsardzības prasību nodrošināšanu un saimniekošanu ar videi draudzīgām metodēm, rekreācijas industrijas organizēšanai nepieciešamo investīciju veikšanai teritorijā, platībmaksājumiem par ainavas uzturēšanu neatkarīgi no zemes apsaimniekotāja motivācijas (taču izdalot lauksaimniekus un nelauksaimniekus). Maksājumi ir obligāti saistāmi ar vides plānošanu.</p>
Pierobeža	<p>Areāls, kas būtisks visiem reģioniem, izņemot Rīgas reģionu. Pārsvarā reģionu vadlīnijas nosaka sociāli ekonomiskās situācijas attīstīšanas stimulēšanu areālā. Tas nozīmē, ka areāla attīstību var sekmēt tikai investīcijas uzņēmumos un sociālo pakalpojumu sfērā. Īpaši nosacījumi zemes izmantošanā netiek izvirzīti, jo šajā areālā var attīstīt gan intensīvo, gan ekstensīvo saimniekošanu. LIZ apmežošana var palīdzēt risināt zemes neizmantošanas problēmas.</p> <p>Zemes izmantošanas atbalsta politikā platībmaksājumi un investīcijas saistāmas ar LIZ izmantošanu jebkādas produkcijas ražošanai un, iespējams, liela nozīme ir piešķirama plānotai neizmantotās LIZ apmežošanai.</p>